

ساختار مناسب صندوق های قرض الحسنه در شرایط کنونی

پدیدآورنده (ها) : موسویان، سید عباس

اقتصاد :: نشریه تازه های اقتصاد :: شهریور ۱۳۸۲ - شماره ۱۰۰

صفحات : از ۳۱ تا ۳۶

آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/806934>

تاریخ دانلود : ۱۴۰۲/۱۱/۰۹

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و برگرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

مقالات مرتبط

- طرحی برای ساماندهی صندوق های قرض الحسنه
- سخنان معصومان؛ قرض الحسنه

عناوین مشابه

- ساختار صندوق های قرض الحسنه در ایران و الگوی مبتنی بر اتحادیه های اعتباری
- صندوق های قرض الحسنه: آسیب شناسی، ساختار مناسب و راهکارهای اصلاحی (بخش دوم)
- صندوق های قرض الحسنه؛ ارزیابی کارکرد در بازار پول و اعتبار کشور
- مواظب خلط مبحث ها باشیم!: بحثی در مورد دغدغه های بی پایان بانک مرکزی در مورد صندوق های قرض الحسنه
- گونه شناسی صندوق های قرض الحسنه و توانمندی زنان: مدل سنتی اعتبارات خرد در ایران
- تشکیلات و عملکرد صندوق های قرض الحسنه و جایگاه آنها در سیستم پولی و بانکی کشور
- تأثیر مصوبه صندوق های قرض الحسنه در سیاست های پولی و اعتباری
- شرایط پرداخت وام قرض الحسنه توسط صندوق تعاون کشور
- ظرفیت سازی برای ارزیابی و ارتقای کیفیت نظام آموزش عالی: تجربه های بین المللی و ضرورت های ملی در ایجاد ساختار مناسب
- گزارش کارشناسی درباره عملکرد صندوق قرض الحسنه حمایت از فرصت های شغلی

ساختار مناسب صندوق های قرض الحسنه در شرایط کنونی

نوشته: سید عباس موسویان

قال رسول الله (ص): مَنْ أقرضَ مؤمِنًا قرضًا يَنْظُرُ بِهِ مَيْسُورَةً كَانَ مَالَهُ فِي زَكَاةٍ
وَكَانَ هُوَ فِي صَلَاةٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ حَتَّى يُؤْتِيَهُ^۱

رسول خدا (ص) فرمود: کسی که به مؤمنی قرض دهد و منتظر بماند تا توانایی پرداخت پیدا کند، مال او زکات محسوب شده و خود او مشمول درود ملائکه است تا هنگامی که بدهکار وام خود را بپردازد.

مقدمه

یکی از تفاوت های اساسی مکتب اقتصادی اسلام با سایر مکاتب اقتصادی، توجه خاص به نیازمندان، آسیب دیدگان و اقشار ضعیف جامعه است و برای تأمین نیازهای معیشتی آنان راه کارهای انسانی و مناسب با شأن و کرامت انسان در نظر گرفته است. یکی از این راه ها که در قرآن و روایات مورد تشویق و ترغیب جدی بوده، اعطای قرض بدون بهره و به اصطلاح «قرض حسن» یا «قرض المسنه» است. فرد نیکوکار با دادن بخشی از اموال خود به فرد نیازمند، امتیاج او را تأمین می کند و او را قادر می سازد برقی فشارهای پدید آمده در زندگی را با کمک هموعان پشت سر گذارد.

با پیشرفت زمان و گسترش جوامع، رفتار قرض الحسنه نیز توسعه کمی و کیفی پیدا کرد، به تدریج در کنار قرض های فردی، صندوق های قرض الحسنه خانوادگی، صنفی و عمومی شکل گرفت که وجوه مازاد بر نیاز افراد خیر را در اختیار نیازمندان قرار می دهند و به این وسیله، مشکلات زیادی از طبقه پایین و متوسط جامعه حل می شود.

صندوق های قرض الحسنه که با هدف خیرخواهانه و با شیوه های کاملاً اسلامی شروع به فعالیت کرده بودند، پندی است به دلایل مختلفی که در مقاله به آن می پردازیم، از جهت اهداف و شیوه ها فدشده دار شده اند و برخی از آنها از مسیر اولیه منصرف شده و نگرانی های جدی به وجود آورده اند و این وضعیت موضوع گیری های متفاوتی را در پی داشته است. برخی با بهانه کردن این انحرافات و تخلفات با اصل قرض الحسنه و صندوق ها مخالفت می کنند و برخی با کوچک و کم اهمیت شمردن آنها در صدد دفاع غیر منطقی از همه صندوق ها هستند. در این مقاله سعی شده است به دور از افراط و تفریط و با کارشناسی دقیق ابعاد مختلف مسئله، وضعیت فعلی صندوق های قرض الحسنه در ایران بررسی شود، سپس سافتکار جدید برای ساماندهی آنها در شرایط کنونی ارائه شود.

تاریخچه صندوق های قرض الحسنه

در سال ۱۳۴۸ اولین صندوق قرض الحسنه در یکی از مساجد جنوب تهران به نام «صندوق ذخیره جاوید» با سرمایه اولیه یکصد و چهل هزار ریال تشکیل شد، این صندوق که با هدف کمک به محرومان و نیازمندان و مبارزه با ربا خواری تأسیس شده بود، ابتدا کمکهای بلاعوض می داد، بعد از مدتی به پرداخت قرض الحسنه مبادرت ورزید.

بعد از این، صندوق های متعددی در تهران و شهرهای مختلف تأسیس گردید، به طوری که در سال ۱۳۵۸ تعداد صندوق ها از ۲۰۰ مورد گذشت. بعد از پیروزی انقلاب و گرایش مردم به امور معنوی و حمایت مسئولان، صندوق های قرض الحسنه رشد چشمگیری پیدا کرد و اکنون گرچه آمار دقیقی در دست نیست، لکن طبق گزارش نیروی انتظامی تعداد آنها در سال ۱۳۷۹ از ۶۰۰ صندوق تجاوز می کرد.

تعداد صندوق های قرض الحسنه در ایران

سال	۱۳۵۸	۱۳۵۹	۱۳۶۲	۱۳۶۳	۱۳۶۴	۱۳۶۵	۱۳۷۹
تعداد	۲۰۰	۸۰۰	۱۴۰۰	۱۶۵۰	۲۰۰۰	۲۲۵۰	۶۰۰۰

کنند:

- ۱- تأسیس صندوق های قرض الحسنه موکول به تأیید اسانامه آنها به وسیله وزارت کشور می باشد.
 - ۲- وزارت کشور بایستی با توجه به اهداف و نوع فعالیت صندوق ها، موافقت سازمان دولتی ذیربط را قبلاً جلب نماید.
 - ۳- مرجع ثبت شرکت ها با رعایت ضوابط و مقررات مربوطه نسبت به ثبت آن اقدام نماید.
 - ۴- مرجع صدور پروانه فعالیت صندوق، کماکان شهربانی جمهوری اسلامی ایران می باشد.
 - ۵- بر عملیات جاری صندوق های قرض الحسنه وزارت کشور و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نظارت نموده تا طبق اسانامه مصوب فعالیت نمایند.
 - ۶- مراجع تدوین آیین نامه اجرایی بند ۵ این مصوبه، وزارت کشور و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران هستند و پس از تصویب می بایست توسط وزرای کشور و امور اقتصادی و دارایی به مرحله اجرا گذارده شود.
- در جلسه مورخ ۱۳۶۷/۶/۱۹ شورای پول و اعتبار اسانامه تیپ صندوق های قرض الحسنه به تصویب رسید که به استناد آن، اسانامه متحدالشکلی برای صندوق ها با همکاری بانک مرکزی، وزارت کشور و وزارت امور اقتصادی و دارایی تهیه و آماده استفاده شد.
- همچنین در جلسه مورخ ۱۳۶۹/۵/۱۳ شورای پول و اعتبار، مقررات و ضوابط کلی مربوط به نحوه فعالیت صندوق ها در ۱۸ ماده تنظیم شد که خلاصه آنها عبارتند از:

صندوق قرض الحسنه مؤسسه ای است اعتباری، غیر بانکی و غیر تجاری که بر اساس مقررات و ضوابط تعیین شده از سوی بانک مرکزی تشکیل می گردد و مکلف به رعایت قوانین پولی و بانکی کشور است. صندوق ها فقط مجاز به قبول سپرده قرض الحسنه و اعطای تسهیلات اعتباری به صورت قرض الحسنه می باشند. صندوق ها مجاز به دریافت اعتبار از سیستم بانکی نمی باشند. حداکثر نرخ کارمزد قرض الحسنه اعطایی صندوق ها ۲ درصد در سال است. صندوق ها نمی توانند از محل سپرده های مردم به خرید دارایی های غیر منقول مبادرت نموده و اعطای قرض الحسنه نباید مشروط به سپرده گذاری

عملکرد صندوق های قرض الحسنه

اطلاعات دقیق و به روز از میزان و کیفیت عملکرد صندوق های قرض الحسنه در دست نیست و تنها با بررسی نمونه ای و تقریب می توان ارقامی را حدس زد. بر اساس آمار منتشره توسط مرکز آمار ایران در سال ۱۳۷۹ از ۱۲۲۹ صندوق قرض الحسنه فعال در سطح کشور، حجم سپرده های آنها ۲۱۱۰ میلیارد ریال و وام اعطایی آنها معادل ۱۵۷۳ میلیارد ریال برآورده شده است. این ارقام در مقایسه با حجم سپرده ها و تسهیلات اعطایی نظام بانکی کشور به ترتیب ۰/۹۴ درصد و ۰/۸۹ درصد می باشد و اگر نسبت صندوق های موجود که طبق گزارش نیروی انتظامی ۶۰۰۰ صندوق است را به صندوق های مورد بررسی مرکز آمار یعنی ۱۲۲۹ بدست آوریم، رقمی در حدود ۵ برابر خواهد بود و اگر آن رقم را با تسامح در میزان سپرده ها و وام های اعطایی ضرب کنیم می توان سهم سپرده صندوق های قرض الحسنه از کل سپرده های بخش غیر دولتی را بین ۰/۹۴ تا ۴/۷۱ درصد و سهم تسهیلات قرض الحسنه اعطایی به کل تسهیلات اعطایی از سوی بانک ها به بخش غیر دولتی را ۰/۸۹ تا ۴/۴۵ درصد برآورد کرد. طبق همین برآورد، سهم سپرده های صندوق ها از سپرده های قرض الحسنه پس انداز بانک ها حدود ۹/۵۸ درصد و نسبت تسهیلات اعطایی آنها به تسهیلات قرض الحسنه بانک ها در حدود ۲۰/۹۶ درصد می باشد و در همان سال، نسبت سپرده های این صندوق ها به حجم نقدینگی بین ۰/۸۵ تا ۲۵/۴ درصد بوده است.

جایگاه قانونی صندوق های قرض الحسنه

صندوق های قرض الحسنه که علی الاصول مؤسساتی غیر تجاری محسوب می شوند، بر اساس مواد ۵۸۴ و ۵۸۵ قانون تجارت به ثبت می رسند و مطابق بند (ه) ماده ۶ آیین نامه اصلاحی ثبت مؤسسات غیر تجاری مصوب سال ۱۳۳۷ موظف به کسب اجازه نامه از شهربانی می باشند.

بعد از پیروزی انقلاب، هیأت وزیران در تاریخ ۱۳۶۳/۱۱/۲۰ مصوبه ای را تصویب نمود که بر اساس آن صندوق های قرض الحسنه موظف شدند زیر نظر وزارت کشور و بانک مرکزی و بر اساس ضوابط زیر عمل

تأثیرگذاری بر سرعت گردش پول خواهد بود که چندان ملموس نیست.

مطابق ماده ۱۸ مقررات تأسیس و نحوه فعالیت مؤسسات اعتباری غیر بانکی، افتتاح حساب دیداری و یا حساب های دیگری که وجوه آن با چک و یا وسایل مشابه قابل نقل و انتقال می باشد، توسط مؤسسات اعتباری ممنوع است. این در حالی است که برخی از صندوق های قرض الحسنه حساب های دیداری و مشابه آن را دارند. حال اگر این مطلب نیز اضافه شود که صندوق ها به لحاظ غیر انتفاعی بودن، معاف از نگهداری ذخیره قانونی هستند، معلوم می شود که صندوق ها چه ابزارهای بالقوه ای برای ایجاد اختلال در نظام پولی کشور هستند. چون از جهت نظری قابل اثبات است اگر مؤسسه ای معاف از حفظ ذخیره قانونی باشد، می تواند تا بنهایت اقدام به خلق پول کند. به ویژه در شرایط فعلی که هیچ آمار قابل اعتمادی از عملکرد صندوق ها در دسترس نیست.

تأثیر روی تابع مصرف

فرد و خانوار که امید دارد در آینده درآمد بیشتری داشته باشد، اقدام به استقراض کرده و به وسیله آن کالاهای مصرفی مورد نیاز خود را فراهم می کند و بعد از تحقق درآمد به تدریج قرض خود را پرداخت می کند و اگر این قرض نبود، آن کالا خریداری نمی شد و یا با تأخیر زمانی خریداری می شد. صندوق های قرض الحسنه وجوه مازاد بر نیاز برخی خانوارها و مؤسسات را تجهیز کرده، در اختیار نیازمندان قرار می دهند و آنان را قادر به خرید کالاها و خدمات و مصرف آنها می کنند و این فرایند در تمام زمان ها ادامه دارد و نتیجه آن این می شود که اولاً تابع مصرف تا حدودی افزایش پیدا کند و ثانیاً از ثبات نسبی برخوردار می باشد و از این طریق بر متغیرهای دیگری چون سطح عمومی قیمت ها و تثبیت اقتصادی تأثیر می گذارند.

تأثیر بر تابع توزیع درآمد

زمانی که فردی وجوه مازاد خود را برای مدتی به کسی قرض الحسنه می دهد، در واقع از هزینه فرصت پول خود صرف نظر کرده و آن را در راه خدا اتفاق می کند و به همین جهت از ثواب و اجر اخروی برخوردار می شود. گیرنده قرض که در واقع فرد نیازمندی است و اگر نمی توانست قرض الحسنه بگیرد، ناچار بود کالا یا خدمات مورد نیاز را به قیمتی بالاتر خریداری کند، از ما به تفاوت قیمت نقد و تسه منتفع می شود. در نتیجه، یک جریان درآمدی از طرف افراد خیر به سوی افراد نیازمند شکل می گیرد. صندوق های قرض الحسنه که جریان جذب و اعطای قرض الحسنه را بین دو گروه صاحبان وجوه مازاد و نیازمندان فعال می کنند، در حقیقت توزیع مجددی نسبت به درآمدها و وجوه می آورند و در مجموع، توزیع درآمدها و ثروت ها را در جامعه عادلانه تر می کنند.

و یا شرایط دیگر باشد. صندوق ها می توانند در صورت پیش بینی در اساسنامه آنها، با اجازه بانک مرکزی به افتتاح شعبه، نمایندگی یا باجه مبادرت نمایند. صندوق ها مکلفند کلیه صورت های مالی خود را طبق نمونه بانک مرکزی تنظیم نموده و بنا به دستور بانک مرکزی در هر زمان اطلاعات مورد نیاز را به بانک مرکزی ارائه دهند. تشخیص موارد خلاف و تخلف صندوق های قرض الحسنه که اطلاعات آن از طرف شهرداری، بازرسان بانک و یا از هر طریق دیگر به بانک رسیده باشد با بانک مرکزی است و مراتب ابطال پروانه فعالیت صندوق طرف بانک به شهرداری ابلاغ می گردد.

در تاریخ ۷۰/۸/۱۴ هیأت وزیران، بنا به پیشنهاد وزارت کشور و موافقت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، تصویب نامه مورخ ۱۳۶۳/۱۲/۱۸ را لغو کرد و بانک مرکزی از نظارت بر صندوق های قرض الحسنه منع گردید. استدلال این بود که صندوق های قرض الحسنه در امور خیریه فعالیت می کنند و لزومی ندارد که بر فعالیت آنها نظارتی صورت گیرد.

با توجه به خلاء قانونی، از سال ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۱ صندوق های قرض الحسنه رشد بی رویه ای یافت و تعدادی از آنها چنانچه توضیح خواهیم داد، با سوء استفاده از شرایط، از هدف عالی یعنی قرض الحسنه بازماندند و به سوء استفاده های مالی پرداختند و پیر و این جریانات بود که قانونگذار در ماده ۹۲ قانون برنامه سوم توسعه، و هیأت وزیران در مصوبه مورخ ۸۱/۱۱/۹ مجدداً نظارت بر کلیه فعالیت های مالی و پولی سازمان ها، مؤسسات و صندوق ها را به بانک مرکزی محول کرد و بعد از ابلاغ مصوبه هیأت وزیران، ضوابط و نحوه فعالیت این گونه صندوق ها تدوین و جهت تصویب به شورای پول و اعتبار ارسال شده است.

نقش اقتصادی صندوق های قرض الحسنه

صندوق های قرض الحسنه با انجام فعالیت های مربوطه، بر متغیرهای مختلف اقتصادی به ویژه متغیرهای پولی، تابع مصرف و تابع توزیع درآمد تأثیر می گذارند. در این قسمت به صورت مختصر به بررسی هر یک از این تأثیرها می پردازیم.

تأثیر بر متغیرهای پولی

از آنجا که صندوق های قرض الحسنه اقدام به جذب سپرده های قرض الحسنه می کنند و از طرف دیگر آنها را در قالب قرض الحسنه در اختیار مقاضیان قرار می دهند، منشاء اثر روی نقدینگی و ضریب تکاثری نقدینگی خواهد بود. به عبارت دیگر، صندوق های قرض الحسنه از سمت تقاضای پول به رشد نقدینگی و از طرف عرضه، به افزایش ضریب تکاثری کمک می کنند. تا زمانی که فعالیت های صندوق ها منحصر به جذب و اعطای قرض الحسنه باشد و صندوق ها نخواهند از ابزارهایی چون حساب جاری و مشابه آن استفاده کنند، تأثیر فعالیت صندوق ها بر رشد نقدینگی محدود خواهد بود و تأثیر عمده آنها از طریق

۲- گرفتن هزینه ای بیش از کارمزد واقعی:

مطابق نظر مراجع بزرگوار تقلید، صندوق های قرض الحسنه مجاز هستند هزینه های واقعی عملیات اعطای قرض الحسنه اعم از هزینه های پرسنلی و اداری را به کل وام های اعطایی سرشکن کرده، از گیرنده تسهیلات دریافت کنند. کما اینکه طبق مصوبه شورای پول و اعتبار، صندوق ها می توانند تا حد ۲ درصد به عنوان کارمزد از مقاضی وام دریافت کنند. این در حالی است که برخی از صندوق ها رقم هایی بین ۴ تا ۶ درصد در مواردی بیشتر تحت عنوان کارمزد می گیرند که قطعاً خلاف واقع است.

۳- افتتاح حساب های غیر پس انداز

قرض الحسنه:

طبق مصوبه شورای پول و اعتبار، صندوق های قرض الحسنه تنها حق دارند برای مشتریان حساب های قرض الحسنه پس انداز افتتاح کنند و افتتاح حساب های دیداری و مشابه آن، همسین طور حساب های سرمایه گذاری مدت دار، ممنوع است. در حالی که طبق گزارش های موجود برخی صندوق ها اقدام به گشایش انواع حساب های دیداری و مدت دار برای مشتریان کرده اند.

۴- اعطای تسهیلات غیر قرض الحسنه:

هدف اصلی افرادی که در صندوق های قرض الحسنه سپرده گذاری می کنند، این است که وجوه آنان در امر اعطای قرض الحسنه به نیازمندان مصرف شود، کما اینکه طبق مصوبه قانونی نیز، صندوق ها موظفند منابع حاصل از سپرده های مشتریان را تنها از طریق قرض الحسنه، اعطای تسهیلات کنند و از خرید دارایی های غیر منقول و اعطای تسهیلات از طریق عقود سودآور منع شده اند. در حالی که طبق گزارش های موجود، برخی صندوق های قرض الحسنه از طریق عقود فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک، جعاله، . . . اعطای تسهیلات کرده، سوده های ۲۲ درصدی و بیشتر دریافت می کنند.

۵- عدم رعایت سقف تسهیلات:

در سیستم بانکی، وجود ذخایر قانونی و احتیاطی بانک ها، ابزار مهمی برای کنترل بانک ها در رعایت سقف تسهیلات اعطایی است، کما اینکه بانک مرکزی با کنترل کمی، حجم تسهیلات اعطایی بانک ها را محدود می کند. اما در صندوق های قرض الحسنه به جهت نبودن ذخیره قانونی و قانونی برای کنترل ذخایر احتیاطی و نبودن نهادی برای کنترل سقف اعتبارات، صندوق ها در یک رقابت شکننده برای جذب مشتریان بیشتر، پیوسته سقف وام اعطایی خود را بالا می برند، به طوری که برخی صندوق ها به صورت رسمی تبلیغ اعطای وام صد میلیون ریالی جهت خرید مسکن، اتومبیل و . . . را می کنند. روشن است این وضعیت احتمال ورشکستگی صندوق های مذکور را بالا می برد و حقوق سپرده گذاران را به مخاطره می اندازد و در سال گذشته متأسفانه شاهد

در یک جمع بندی می توان اثبات کرد که اگر تأثیر عملکرد صندوق های قرض الحسنه روی متغیرهای پولی، برنامه ریزی و کنترل شود، وجوه صندوق ها و عملکرد سالم و صحیح آنها می تواند نقش بسیار مثبتی بر کل اقتصاد جامعه داشته باشد و در مقابل، اگر تأثیر آنها بر متغیرهای پولی برنامه ریزی و کنترل نشود، آثار منفی آنها بیشتر از ثمرات مثبتشان خواهد بود.

تخلفات شرعی و قانونی برخی صندوق های

قرض الحسنه

به جرأت می توان ادعا کرد اکثریت قریب به اتفاق صندوق های قرض الحسنه، زمان تأسیس با نیت انسانی و خلدپسندانه و برای کمک به محرومان و نیازمندان شکل گرفته اند، لکن با گذشت زمان و با تغییر اعضای هیأت امانا و مدیریت، برخی صندوق ها، آگاهانه و گاه ناآگاهانه به مسیرهای خلاف قانون و درموردی به خلاف شرع کشیده شده اند. این موارد، هر چند به قصد خیانت به کشور و معصیت پروردگار نباشد، آثار سوء اقتصادی و دینی خود را بر جای می گذارد و چه بسا جامعه را در افتادن به دام گناه کبیره ربا تشویق می کند. چنانچه امروزه عملکرد خلاف برخی بانک ها و صندوق های به اصطلاح قرض الحسنه، توجیه کننده رباخواری گروهی گردیده است. رئیس بازرسی بانک ها و صندوق های قرض الحسنه در مصاحبه ای رسمی^۲ مطرح می کند که صندوق های قرض الحسنه سه گروه هستند: گروه نخست صندوق هایی هستند که خیرترین با تأسیس و راه اندازی آن در صدد خدمت رسانی و رفع نیازهای مردم بوده اند و تعهدی را برای سپرده گذاران ایجاد نکرده و یا سپرده افراد را مسدود نمی کنند. گروه دوم: صندوق هایی که با جذب سپرده و مسدود کردن آنها، تعهد پرداخت وام های تا ۳ برابر سپرده را می دهند که پیش بینی می شود در آینده ای نزدیک منجر به ورشکستگی شوند، چون امکان تحقق چنین تعهدی را نخواهند داشت. گروه سوم صندوق هایی است که فعالیت بانکی دارند، سپرده می گیرند، بهره می پردازند و وام با بهره می دهند، در حالی که مطابق اصل چهارم قانون اساسی کلیه قوانین و مقررات کشور باید اسلامی باشد.

مهمترین موارد تخلفات شرعی و قانونی برخی صندوق های قرض الحسنه به قرار زیر است:

۱- اشتراط مسدود کردن سپرده:

برخی صندوق های قرض الحسنه شرط اعطای قرض الحسنه را افتتاح حساب پس انداز قرض الحسنه و ذخیره سازی مبلغی به عنوان حداقل در آن حساب می دانند، کما اینکه برخی بعد از اعطای وام، موجودی سپرده را تا تسویه حساب کامل وام، مسدود می کنند. این در حالی است که اشتراط هر نوع زیاده در قرار داد قرض، ربا محسوب می شود و بدیهی است اشتراط مسدود کردن سپرده و استفاده صندوق از آن سپرده در ایام مسدودی، از دید عرف زیاده محسوب می شود و لذا مشهور فقها این نوع شرط را شرط زیاده و ربا می دانند.

ورشکستگی برخی از این صندوق‌ها بودیم.

۶- سوء استفاده از منابع سپرده‌گذاران:

چنانچه گذشت، هدف اصلی غالب سپرده‌گذاران صندوق‌های قرض‌الحسنه، مشارکت در اعطای قرض‌الحسنه به محرومان و نیازمندان جامعه است تا بتوانند مایحتاج زندگیشان را تأمین کنند. این در حالی است که برخی صندوق‌ها با استفاده از منابع مذکور، اقدام به خرید و ساخت و ساز ساختمان‌های ممتاز در بهترین جاهای شهرها می‌کنند و در مواردی نیز مشاهده می‌شود که مبالغ بزرگی در اختیار افراد معدودی قرار می‌گیرد. برای مثال، در بازرسی بانک مرکزی از صندوقی مشخص شد، مدیر عامل ۱۴ نوع وام به خودش اختصاص داده و در آخرین مرحله ۲۰۰ میلیون تومان قرض‌الحسنه ازدواج برای خود منظور کرده است. یا در بازرسی صندوق دیگر مشاهده شده برای جلوه‌نمایی فعالیت خود یک اتومبیل را در شهرهای مختلف به معرض نمایش درآورده و در نهایت یک اسم بدون صحت اعلام کرده و اتومبیل نیز در اختیار مدیر عامل قرار گرفته است.

وجود این تخلفات که متأسفانه رو به گسترش است، این نگرانی را برای مسئولان نظام و هیأت امنای صندوق‌های قرض‌الحسنه واقعی به وجود آورده است که مبادا این انحرافات شرعی و تخلفات قانونی به حدی برسد که رفتار انسانی و الهی قرض‌الحسنه و سوابق درخشان صندوق‌ها زیر سوال برود و کار به جایی برسد که دولت به ناچار اقدام به تعطیل چنین فعالیت‌هایی کند (شبهه آن کاری که در اوایل انقلاب با شرکت‌های مضاربه‌ای کرد، شرکت‌هایی که در آغاز با نیت پسندیده و با الهام از آموزه‌های اسلام و برای مقابله با پدیده رباخواری به راه افتاد، لکن به تدریج به دلیل نبود قوانین مناسب و فقدان کنترل و نظارت مؤثر و به جهت حرص و طمع گروهی فرصت طلب، تبدیل به مراکز رباخواری، اختلاس و در مواردی فساد و فحشا شد و خسارات فراوانی به بار آورد). برای جلوگیری از چنین پیش‌آمدی لازم است تدبیر اندیشید و با سازماندهی مناسب و تصویب قوانین لازم‌الاجرا و تخلفات را گرفت. متخلفان و فرصت‌طلبان را ناامید و خیرین و صالحین را امیدوار ساخت. در این راستا طرحی به عنوان ساختار مطلوب مؤسسه‌های قرض‌الحسنه پیشنهاد می‌شود.

ساختار مطلوب مؤسسه‌های قرض‌الحسنه

مطالعه صندوق‌های قرض‌الحسنه فعال نشان می‌دهد که این صندوق‌ها به دو گروه عمده تقسیم می‌شوند.

گروه اول: صندوق‌های قرض‌الحسنه کوچک با

اعضای شناخته شده می‌باشند، مانند صندوق‌های قرض‌الحسنه فامیلی، صندوق‌های موجود در مساجد و ادارات. در این صندوق‌ها، معمولاً افراد نیکوکاری وجود دارد که وجوه مازاد بر نیازشان را در یک جا جمع کرده به صورت قرض‌الحسنه در اختیار نیازمندان قرار می‌دهند و غالباً فعالیت‌های روشن و روانی دارند و تخلفات در حداقل ممکن است. بهترین ساختار برای این صندوق‌ها همین وضعیت موجودشان است و هر نوع اقدامی در مورد آنها جز ایجاد هزینه‌های زاید و سردرگمی، حاصلی ندارد.

گروه دوم: صندوق‌های قرض‌الحسنه‌ای هستند که اقدام به افتتاح حساب سپرده برای مشتریان کرده، دفترچه پس‌انداز در اختیار آنان قرار می‌دهند و محدودیت خاص خانوادگی، صنفی، محلی، در جذب سپرده‌گذار ندارند و به طور معمول به تناسب توانایی مالی‌شان دارای شعب متعدد در یک شهر یا شهرهای مختلف هستند، مانند صندوق‌های قرض‌الحسنه بسیجیان، قوامین، انصارالمجاهدین و ... که برخی بیش از چهارصد و پنجاه شعبه در سراسر کشور دارند و فعالیت‌های گسترده پولی و مالی دارند. به نظر می‌رسد بهترین تصمیم در شرایط کنونی این است که دولت و بانک مرکزی چنین صندوق‌هایی را وادار کند که یکی از دو تصمیم زیر را اتخاذ کنند: الف: اگر قصد دارند در کنار فعالیت قرض‌الحسنه، فعالیت‌های سودآور بانکی نیز انجام دهند، بایستی با رعایت تمام ضوابط بانک‌های تجاری، اقدام به گرفتن مجوز تأسیس بانک کرده و در قالب بانک‌های بدون ربا و زیر نظر مستقیم بانک مرکزی فعالیت کنند.

ب: اگر قصد دارند فعالیتشان را در قرض‌الحسنه منحصر کنند، از آنجا که دایره عملیاتشان گسترده است و روی متغیرهای پولی تأثیر می‌گذارد، لازم است در قالب بانک‌های قرض‌الحسنه که توضیح آنها در ذیل می‌آید، فعالیت کنند.

بانک‌های قرض‌الحسنه

ترغیب اسلام به امر قرض‌الحسنه و اهتمام مسئولان نظام به گسترش آن از یک طرف، وجود مؤسسه‌های منظم و گسترده به اسم صندوق‌های قرض‌الحسنه و تأثیر گذاری جدی آنها بر متغیرهای پولی از طرف دیگر، و وجود زمینه‌های انحراف و تخلف و به وجود آمدن معضلات اجتماعی از سوی دیگر، وضعیت فعلی را به جایی رسانده که لازم است برای نظارت و کنترل مؤسسه‌های بزرگ قرض‌الحسنه ساختار جدیدی زیر نظر مستقیم بانک مرکزی و با محوریت رفتار انسانی قرض‌الحسنه به نام بانک

دولتی و خصوصی که به صورت های مختلف به کارکنان و مراجعہ کنندگان خود قرض الحسنه می دهند، وجوهشان را به این بانک ها منتقل کرده افراد مورد نظرشان را برای گرفتن قرض الحسنه به آنها معرفی می کنند.

۳- دولت که همه ساله برای حمایت از اقسشار آسیب پذیر، در مواقع حوادث غیر مترقبه چون سیل، زلزله، آتش سوزی، و . . . وجوهی را به عنوان اعطای قرض الحسنه در نظر می گیرد، می تواند این برنامه ها را از طریق این بانک ها انجام دهد.

۴- برای تشویق مردم خیر به سپرده گذاری در این بانک ها و رواج قرض الحسنه، بانک ها می توانند علاوه بر ارائه رایگان خدمات حساب جاری و پس انداز، امتیازهای زیر را برای سپرده گذاران در نظر بگیرند:

الف: اولویت در استفاده از قرض الحسنه بانک، متناسب با عملکرد حساب.

ب: معرفی افراد نیازمند به بانک برای گرفتن قرض الحسنه، متناسب با عملکرد حساب.

ج: برخورداری از جوایز معنوی چون سفرهای زیارتی، به صورت قرعه کشی بین سپرده گذاران.

۵- جوایزی که بانک ها برای سپرده گذاران در نظر می گیرند بایستی خصوصیات زیر را داشته باشند:

الف: این جوایز وجهه معنوی داشته باشند تا انگیزه های معنوی مردم و رسیدن به ثواب اخروی از بین نرود.

ب: هزینه این جوایز از محل کارمزد وام های قرض الحسنه نباشد، چرا که علاوه بر شبهه شرعی، موجب بالا رفتن کارمزد و فشار بر نیازمندان می شود.

ج: بهترین منبع برای تأمین هزینه این جوایز، دولت و مؤسسات خیریه چون کمیته امداد و سازمان بهزیستی است چون هر چه مردم تشویق به سپرده گذاری در این بانک ها بشوند و منابع آنها افزایش یابد، بانک ها در تأمین نیازمندان جامعه موفقیت بیشتری خواهند داشت و در نتیجه مسئولیت دولت و مؤسسات مذکور در قبال اقسشار محروم کمتر خواهد شد.

الحمد لله رب العالمین

- ۱- عضو هیأت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- ۲- وسایل الشیعه، شیخ حر عاملی ج ۱۳، ص ۸۸، ح ۳.
- ۳- مرکز آمار ایران، ۱۳۷۹.
- ۴- مصاحبه آقای ابراهیم درویشی با روزنامه جمهوری اسلامی مورخ ۱۳۸۲/۴/۱۰.
- ۵- روزنامه جمهوری اسلامی، مورخ ۱۳۸۲/۴/۱۰.

قرض الحسنه تعریف شود. همانطور که از اسم این بانکها پیدا است، بر اساس قرارداد قرض الحسنه، به تجهیز و تخصیص منابع اقدام خواهند کرد.

تجهیز منابع

سپرده گذاران این بانک ها آن گروه از مردم مسلمان خواهند بود که به قصد مشارکت در ثواب معنوی اعطای قرض الحسنه در بانک های مذکور سپرده گذاری می کنند. این بانک ها می توانند دو نوع حساب سپرده داشته باشند:

الف: سپرده جاری قرض الحسنه

این حساب به مشتریانی مربوط خواهد شد که قصد دارند علاوه بر استفاده از خدمات حساب جاری، مانده سپرده جاری شان در امور خیر و رفع مشکل مالی نیازمندان به صورت قرض الحسنه به کار گرفته شود.

ب: سپرده پس انداز قرض الحسنه

این حساب مربوط به مشتریانی خواهد بود که قصد دارند علاوه بر حفظ و نگهداری وجوهشان در یک جای مطمئن، مانده پس اندازشان در امور خیر و رفع مشکل مالی نیازمندان به صورت قرض الحسنه به کار گرفته شود.

بانک های قرض الحسنه با افتتاح حساب های مذکور، سپرده مشتریانی را به عنوان قرض بدون بهره تحویل می گیرند و متعهد می شوند عندالمطالبه به صاحبان آنها برگردانند. به این حساب ها سود و بهره ای پرداخت نمی شود و در حقیقت صاحبان حساب ارزش زمانی پولشان را به نیازمندان اتفاق می کنند و در مقابل، ثواب اخروی می برند.

تخصیص منابع

بانک های قرض الحسنه منابع حاصل از سپرده های جاری و پس انداز قرض الحسنه را پس از کسر ذخایر قانونی و احتیاطی (طبق ضوابط بانک مرکزی)، به صورت قرار داد قرض الحسنه در اختیار نیازمندان قرار می دهند و به صورت اقساطی از آنها پس می گیرند. این بانک ها می توانند برای تأمین هزینه های بانک، از متقاضیان قرض الحسنه، کارمزد واقعی دریافت کنند.

تذکرات اساسی

- ۱- از آنجا که بانک های قرض الحسنه زیر نظر بانک مرکزی و بر اساس ضوابط و سیاست های پولی حاکم بر کل اقتصاد، فعالیت خواهند کرد، می توان با اطمینان خاطر به این بانک ها اجازه افتتاح حساب جاری داد تا آنها بتوانند حداقل به اندازه پوشش دادن ذخایر قانونی، از مزیت خلق پول به وسیله چک استفاده کنند.
- ۲- با وجود چنین بانک هایی، خیلی از مؤسسات